

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України



ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ



ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія



Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славистичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Горголюк Ніна

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ МОДАЛЬНОСТІ:
ПРЕЗУМПТИВНІ ПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ 54

Горенко Вікторія

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПАРАДИГМИ «УКРАЇНА — СВІТ»
У МОВОМИСЛЕННІ ІВАНА ПЕРЕПЕЛЯКА 60

Григор'єва Ольга

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ
НА ТЛІ УСНОГО ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ 67

Ільченко Ірина

ВІДАНТРОПОНІМНІ ТОПОНІМИ
ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ 72

Казимиrowa Ірина

ДІАХРОНІЙНИЙ КОРПУС ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕКСТІВ:
ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ 78

Кисла Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПІДСТАВИ (ПІДГРУНТЯ) 83

Князь Тетяна

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 88

Колосова Ольга

ДАВНЯ СЛОВ'ЯНСЬКА СИМВОЛІКА В НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ 93

Корнієнко Світлана

СТАРΟΣЛАВЯНСКИТЕ ЗАЕМКИ В УКРАИНСКИЯ
КНИЖОВЕН ЕЗИК ОТ XIX ВЕК В СЕМАНТИЧЕН АСПЕКТ 97

5. Lexinform: юридичні новини України. URL:
<https://lexinform.com.ua>

**ДАВНЯ СЛОВ'ЯНСЬКА СИМВОЛІКА В НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ**

Колосова Ольга

здобувачка ступеня доктора філософії

кафедри української мови,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

olgakolos01031978@gmail.com

Поняття символу неодноразово було об'єктом дослідження в галузі філософії, культурології, мистецтвознавства, літературознавства тощо. Над цією проблемою в різні часи працювали М. Костомаров, П. Лавровський, І. Срезневський, Ф. Буслаєв та ін. Значна роль у цьому напрямі належить діяльності О. Потебні, у працях якого зазначено, що слова виконують функції символів. Символи, у свою чергу, допомагають створити певне розуміння навколишнього світу, що свідчить про важливість наукових досліджень представленої теми.

Уже в магістерській дисертації «Про деякі символи у слов'янській народній поезії» (1860) О. Потебня під впливом розвідок М. Костомарова й Ф. Буслаєва виявляє інтерес до образності народнопоетичної мови та символіки язичницької дописемної культури, зв'язку слова і думки [Широкопад 1995: с. 53]. Аналізуючи символіку в слов'янській народній поезії, О. Потебня насамперед звертався до проблеми виникнення символу. Походження, еволюцію фольклорного символу вчений пояснював у зв'язку з закономірностями розвитку мови. Досліджуючи

слово, зокрема його структуру, внутрішню форму, О. Потебня відзначав характерну для нього символічність [Калашник 2011: с. 45].

Як вважає О. О. Потебня, слово виражає не весь зміст поняття, а одну з ознак, саме ту, яка уявляється важливішою. З часом, однак, первісне значення слова затемнювалося, тоді воно підтримувалося в народній пам'яті зіставленням з іншим словом з подібним значенням. Так виникали символи. У своїй першій книзі О. Потебня пішов шляхом, прокладеним у середині XIX ст. істориком і етнографом М. Костомаровим у праці 1843 р. «Об историческом значении русской народной поэзии». Костомаров шукав символи в піснях, Потебня зупинився на символіці в мові. Він аналізує слова, уживані в народних піснях як символи, розглядає такі важливі поняття і поєднані з ними значення, як *вогонь, світло, ніч, вода, дим, розум, дорога, мороз, вітер, хмара, дерево, листя, ключ і замок, рій* (роїтися) тощо. Фактичний матеріал для свого дослідження вчений узяв із усіх найбільш значущих у той час збірників народної творчості, а також використав власні записи українських народних пісень, зроблені як у студентські роки, так і пізніше [Франчук 2008: с. 84]. Цікаво розмірковує Олександр Потебня про символіку й поетику мови, «згущення думки», коли різноманітні явища зводяться до невеликої кількості знаків чи образів, що особливо яскраво ілюструють етнічні тексти — прислів'я, байки. Тому дослідник застерігає: «Думка, що все те, до чого застосовувалося образне прислів'я протягом століть, міститься в ньому самому, — не менш казкова, ніж перетворення віршового розміру на сокола, що краде божественний напій» (О. Потебня). Значення студій про паремії, крилаті слова і символи для вивчення народної мови є актуальним і безцінним для сучасної етнолінгвістичної науки [Гончаренко 1985: с. 212].

У працях «О некоторых символах в славянской народной поэзии», «О купальских огнях и сродных с ними представлениях», «О доле и сродных с нею существах» Потебня детально досліджує символіку усної народної творчості, зокрема такі характерні для пісенної народної творчості символи, як *калина, щастя, горе, доля* тощо, зв'язуючи їх з художнім відображенням дійсності.

При цьому він розглядав символ не тільки як стилістичну категорію, але й як продукт культурно-історичного розвитку народу, пов'язаний з мовою та сприйняттям і пізнанням світу. У світогляді слов'ян, як відомо, центральне місце належало божествам вогню і світла. У праці О. Потебні, присвяченій дослідженню прадавніх символів слов'янської народної поезії, найперше значення золота співвідноситься із світлом, вогнем; автор також відмічає, що це слово вживається із постійним епітетом *красний* і тлумачиться як ознака краси, зокрема дівочої. Указана символіка здавна притаманна давньослов'янській культурі. До прикладу, в українській народнопоетичній творчості знаходимо весільні пісні про дівочу красу, яка дарується парубку: *Іде Маруся до вінця, / Сіє золото з рукавця, / За нею батенько ступою, / Збирає золото рукою*, але зібрати золото і утерти сльози вдається тільки милому.

Серед поширених жіночих символів — світлиця, на що також звертає увагу О. Потебня: *Чого світлонька та новесенька, чого стоїш темнесенька? Чого Маруся молодесенька, чого сидиш смутнесенька?* Асоційовані з жінкою поняття — дорога і тканина. Учений наводить вислів *Лягла Гася*, тобто Ганна. Звідси — ходити дорогою, як і розривати тканину, означає любити жінку [Потебня 2000: с. 56].

У слов'янській символіці стикаємось і з нетиповими ситуаціями, що заслуговують на увагу. Так, коло вважають давнім символом Великої Богині, а в слов'янському

фольклорі *обручка* — подарунок нареченого, є образом його самого. Жіноча символіка дозволяє виявити особливості, притаманні саме слов'янській міфології та фольклору. Серед них — переважне поклоніння стихіям, взагалі явищам природи. І хоча співвіднесення жінки з природою досить традиційне, на цьому тлі міфологічна картина не повторює загальноєвропейську традицію. За приклад слугує той факт, що жіноче начало в українській поетичній творчості ототожнюється з вогнем і світлом.

До типових жіночих символів належать також символи *лебедя, гори, криниці. Біле* — символ краси і через це, вважає О. Потебня, *лебідь* — символ жінки, і, переважно, дівчини. «Терять девью красоту» — відставати від білих лебедів (дівчат) і приставати до сірих гусей, тобто заміжніх жінок. Таке ж значення білого кольору виходить із того, що він — символ кохання: мити біло означає кохати.

Отже, своїми науковими дослідженнями Олександр Потебня зробив значний внесок у розвиток символізму, а особливо давньої слов'янської символіки. Перш за все він пов'язує символи з культурно-історичним розвитком. У символах відображається світогляд людей, тобто вони відтворюють уявлення певного народу щодо минулого, теперішнього та майбутнього, що дає змогу досягнути культуру в більш цікавому ракурсі. З аналізу досліджень Потебні зрозуміло, що визначне місце у давній слов'янській символіці посідають жіноча символіка: калина, лебідь, світлиця, білий колір та символи вогню та світла, які пов'язані з давнім віруванням слов'ян (язичництвом).

Література

1. Гончаренко В. Г. Значення вчення О. О. Потебні про народні прислів'я, приказки, крилаті слова і символи для вивчення мови художнього твору.

Творча спадщина О. О. Потебні й сучасні філологічні науки : тези республ. наук. конференції. Харків, 1985. С. 212–213.

2. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : вибрані статті. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011.
3. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. *А. А. Потебня. Символ и миф в народной культуре*. Москва, 2000. С. 5–91.
4. Франчук В. Академік Олександр Потебня. *Світогляд*. 2008. № 5. С. 83–87.
5. Широкоград Є. Х. Питання про відношення думки до слова
в магістерській дисертації О. О. Потебні «О некоторых символах в славянской народной поэзии» *Мовознавство*. 1995. № 6. С. 53–59.

СТАРΟΣЛАВЯНСКИТЕ ЗАЕМКИ В УКРАИНСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК ОТ XIX ВЕК В СЕМАНТИЧЕН АСПЕКТ

Корнієнко Світлана

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української мови,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
kornienkosvetlana17@gmail.com*

За лингвистите винаги е представлявал интерес въпросът какво украинският език е заел от старославянския и как е протекъл процесът на усвояване. Важно е очертаването на функционалния статус на старославянските елементи в лексикалната и частично във фразеологичната система на новия украински книжовен език, който е сформиран през XIX век.